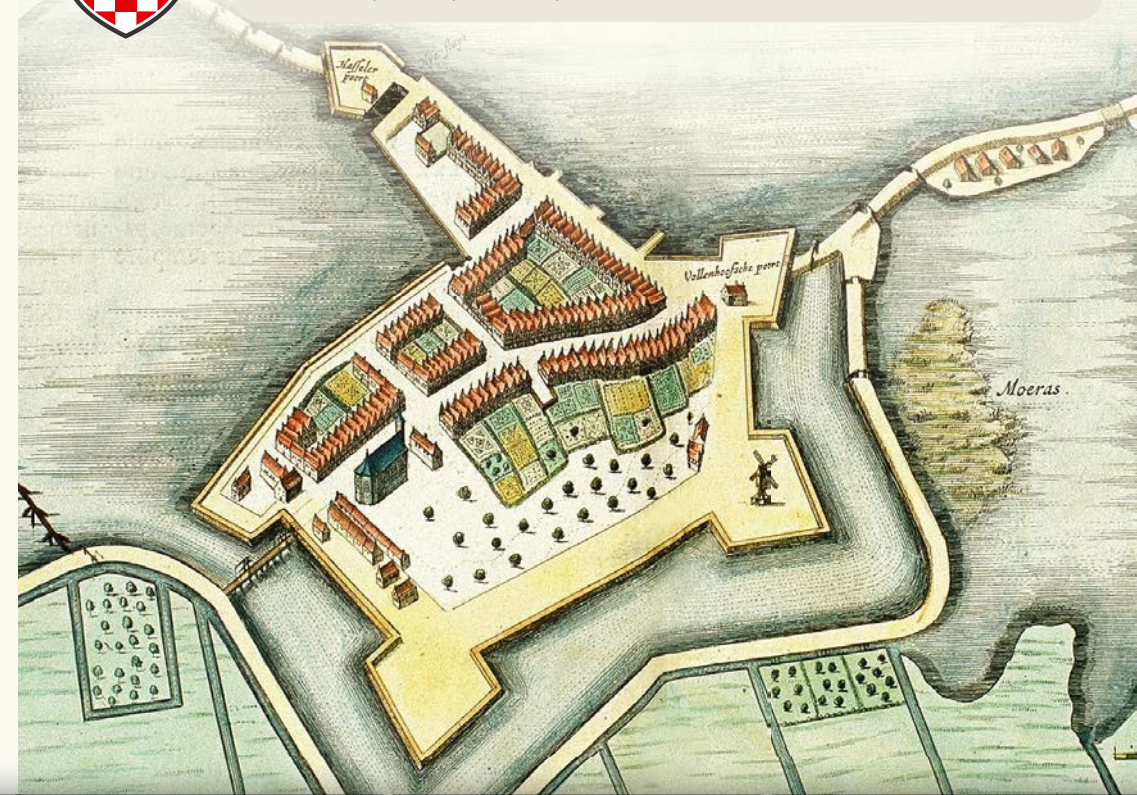

SLUZIGER KRONIEK

JAARGANG NR. 29 | NUMMER 86 | AUGUSTUS 2019

Tijdschrift van de Historische Vereniging Zwartsluis over de geschiedenis van Zwartsluis, Baarlo, De Velde, Zwartewaterklooster en Zandbelt en Schutsloot

De historische vereniging Zwartsluis, opgericht in 1990, streeft ernaar het historisch waardebefes en de kennis over het erfgoed van Zwartsluis te bevorderen in allerlei vormen, onder haar leden en andere geïnteresseerden.

Vormgeving en opmaak:
Rudi Dekker | Grafische Vormgeving, Zwartsluis
www.rudidekker.nl

www.historiezwartsluis.nl

Inhoud

2 Mededelingen bestuur

Cees Berens

3 Van de redactie

Geert Doosje

4 Bewogen leven van deze 2 schipperskinderen in Zwartsluis

Afke Oosterhaven

10 Een “bijzonder gewoon” verhaal van mevrouw Janny de Vries-van Vels

Gerda Klokke

16 Middenposter

18 ABC van Zwartsluis

20 Over de wonderbaarlijke redding van Annigjen van Raalte en hoe chirurgijn Johan Warneke hiermee eeuwige roem verkreeg

Alle Elbers

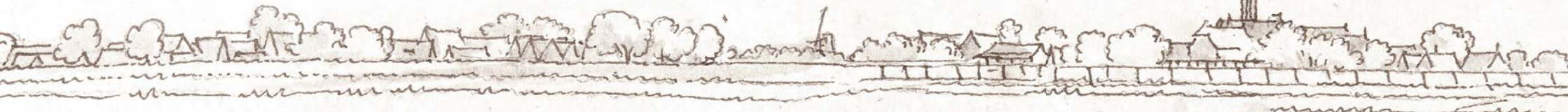
23 Herinneringen van Gerrit Jan Witvoet

Gerrit Sintemaartensdijk

26 De familie Tobias en Zwartsluis

Jan ten Hove

Zwartsluis Gerrit van Gerssint 29 Jany

Mededelingen bestuur

We hebben 10 april een ledenvergadering gehad welke goed bezocht is.

Tijdens "Zwartsluis onder Zeil" hebben we als bestuur met een kraam bij ons gebouw "Achter de Wal" gestaan. Rondom het gebouw hingen mooie luchtfoto's en een mooie reproductie van "Het gezicht op Zwartsluis" van Y. Glas. Veel bezoekers hebben hier belangstelling getoond voor de boeken met geboortekaartjes. Menigeen vond het leuk hun eigen geboortekaartje terug te zien. Ook de fotoquiz was erg populair.

Afgelopen maanden hebben we van verschillende verenigingen en organisaties archief materiaal gekregen; zo kregen we kerkbodes van 1926 tot 1941 van fam. Altena-Van de Wetering, Genemuiden, het archief van DESZ, het archief van PCOB Zwartsluis en een deel van het archief van het Rode Kruis Zwartsluis.

We geven dit jaar een jaarkalender van 2020 uit met mooie foto's uit Zwartsluis. Deze kunt u bestellen door een email te zenden aan info@historiezwartsluis.nl of persoonlijk tijdens de braderie op de Zwartsluizer zaterdag van 10 augustus, waar wij weer met een kraam staan of tijdens de ledenavond van 11 september. De kosten van deze kalender zijn € 5.00 per stuk.

Op 11 september is er weer een ledenavond waar Jan van Rijn uit Weerselo ons meeneemt naar "een dam die dijk genoemd wordt". Op 14 juni 2018 was het precies 100 jaar geleden dat koningin Wilhelmina de Zuiderzeewet tekende. Wat zijn de veranderingen voor de flora en fauna, invloed op de mensen en hoe ging dit allemaal.

Iedereen is van harte welkom op deze avond die begint om 20.00 uur in de Sluispoort, de zaal is open vanaf 19.30 uur, kosten zijn € 5,00 incl. het eerste kopje koffie/thee, leden hebben vrij toegang.

Namens het bestuur,

Cees Berens, voorzitter

Van de redactie

Beste lezers,

Ook ditmaal is het gelukt om weer een gevarieerde inhoud van de Sluziger Kroniek te verzorgen. Onze vaste medewerksters Gerda Klokke en Afke Oosterhaven hebben zich weer met grote inzet gewijd aan het interviewen van plaatsgenotes.

Dat levert een mooi inblikje in hoe het vroeger was. Enerzijds in het lokale leven, maar anderzijds ook hoe het toeging in het nauw met Zwartsluis verweven schippersleven.

Grappig is, dat hierin beide verhalen een "linking pin" hebben.

Dan moet me nog iets van het hart: Er is veel tijd en energie gestoken in het opzetten van een foto-quiz. De reacties erop zijn nihil. Dat is jammer voor degene, die de quiz heeft opgezet, maar ook voor diegene, die wel antwoorden wist, maar niet heeft ingezonden. Immers, als je als enige had ingezonden en minstens een antwoord goed had gehad, was jou de mooie prijs toegefallen, die beschikbaar was gesteld.

Het kan ook zijn, dat deze activiteit zijn doel voorbij schiet. Daarom moeten we ons maar eens bezinnen op een "lezers-tevredenheidsonderzoek".

Wellicht, dat dit nog leidt tot nieuwe ideeën. De redactie en medewerkers zijn druk in de weer, om volgend jaar een speciale editie te kunnen uitbrengen in verband de 75 jarige viering van de bevrijding. Er zijn gesprekken gaande met de historische verenigingen van Hasselt en Genemuiden, om te bezien, of deze editie in het brede verband van Zwartewaterland kan worden gerealiseerd.

Ondertussen zijn al de nodige interview met ooggetuigen gaande. Heeft u nog suggesties aangaande personen of materialen, die uit de oorlogstijd stammen, dan houden we ons aanbevolen.

De redactie wenst u wederom veel leesplezier.

*Geert Doosje,
eindredacteur*

Marie Muurling-Schaart (l) en Marie Mooiweer-Troost

Bewogen leven van deze 2 schipperskinderen in Zwartsluis

De scheepvaart heeft de laatste 50 jaar grote veranderingen doorgemaakt. Vroeger leefde het hele gezin aan boord, terwijl nu de schepen vaak alleen met bemanning varen. Van 1927 tot 1957 gingen kinderen van schippers in Zwartsluis naar de Schippersschool: de L.F. Duynmaer van Twistschool in de huidige wijk de Nieuwe Sluis. Deze lagere school kende 2 overgangsmomenten in een jaar. Zo kon je versneld kennis opdoen, omdat de schipperskinderen niet altijd in het begin van het reguliere schooljaar op school kwamen. Via een mappensysteem kon je in verschillende steden ook meedoen op 'gewone' scholen. Daaraan hebben de beide Marie's nog wel herinneringen. In dit artikel duiken we in het leven van deze 2 meisjes uit schippersgezinnen die allebei op de Schippersschool in Zwartsluis hebben gezeten. Hoe zag hun leven er toen en na deze school uit?

Geschiedenis van deze 2 vrouwen

Marie Muurling-Schaart werd geboren op 28 juli 1933 in Amsterdam op 't schip de 'Orion' in de Burgemeester-vluchthaven.

Marie Mooiweer-Troost werd ook in Amsterdam geboren, op 10 februari 1935 aan boord van de 'Disponibel' aan de kade van het Daniël Meijerplein. Hun ouders vervoerden vooral turf. Marie Mooiweer herinnert zich dat er ook suikerbieten en stukken kokos als lading meegingen. Van alles werd er door het schip weggebracht zoals stropakken, graan en vlas, vertelt Marie Muurling. Het gezin *Schaart* bestond uit 8 kinderen waardoor het erg vol was in het roefje. De roef is de woonkamer. In 't achteronder bevond zich de slaapkamer met een stapelkooi waarin 2 kinderen beneden en 2 boven sliepen, een kooi voor de ouders met daarnaast een ledikantje voor de tweeling en 1 ledikant die in de ronding van 't schip was gebouwd. Een kooi is een ingebouwd bed. In het vooronder was nog een kooi voor de oudere kinderen. Hun schip kon 140 ton vervoeren wat in die tijd veel was. Marie hoorde soms in de haven zeggen: "Blief toch weg met oen grote schip!"

Zij vertelt verder: "Onder onze vensterbanken had je poortjes met kastjes die onder het gangboord zaten. Met buitenwater werd de was in een kuip (is een houten ton) gedaan met een stamper. Je had een fornuis met 2 gaten waaronder vuur uit turf brandde. Altijd stond er een zakkeltje met water op 't vuur. Aan de onderkant van zo'n keteltje zat een zogenaamde zak waardoor de ketel niet verschuiven kon door het golvende vaarwater. Aan boord was een vat met 200 liter drinkwater, waar je zuinig mee was. Elk kind werd in een zinken teil met hetzelfde (buiten)water gewassen. Dat kon toen nog." Het gezin *Troost* was 4 kinderen rijk: 3 jongens en Marie was de jongste en enig meisje. Zij herinnert zich een voorval in hun roefje nog goed: "Wij zaten als vier kinderen op het bankje in de roef. Onder de tafel stond de turfmand waar ik per ongeluk een keer tegen aanschopte waardoor de mand omviel. Wat kreeg ik op m'n kop hiervoor!"

Het schip de 'Orion'

Naar de Schippers- school en in de kost

Marie Troost ging in 1943 vrolijk naar de Schippersschool in Zwartsluis. Dit voelde voor haar 'normaal': haar broers Jan, Freek en Teun waren al naar deze school en in de kost in Zwartsluis geweest. Haar kost-vrouw was mejuffrouw Catrien Koppers, die in

het Buitenkwartier op nummer 68 woonde. Daar waren meer kostgangers: Henk, Diny en Arend Schaart. Marie Schaart is een achternicht van Marie Troost en zodoende kwamen de kinderen van beide families in hetzelfde kosthuis te wonen. Marie kwam met Diny op zolder te liggen. Ze herinnert zich nog dat zij op een soort pek van de Kolksluis kauwde en dat na een tijdje uitpuugde. "Geld voor kauwgum had je niet. Een keer had ik de 'pek' mee naar bed genomen om op te kauwen. Maar ik had grote pech: 's nachts was 't bed zwart geworden van de pek... Ik kreeg de wind van voren!"

Marie Troost vertelt verder over die tijd: "Op klompen liep ik naar school. Als de bel klingelde, gingen we aan de rechterkant van de school de deur in. Ik zette mijn klompen in de gang en liep met juffrouw Bosch mee de klas in. Ik zat in een klas met ca. 20 leerlingen. De gang was groot, lang en hoog. Er waren 3

L.F. Duynmaer van Twistschool

Rekenschriftje

Opoe en haar huis
aan de Nieuwe Sluis

Marie bij Opoe

lokalen voor de combinatieklassen. De 1e en 2e klas bevond zich links achteraan. De 3e en 4e klas rechts achteraan, de 5e en 6e klas direct rechts in de gang. Er was links in het begin van de gang ook een ruimte, wat waarschijnlijk de ruimte voor het personeel was en ook als opslagruimte diende. Ik vond het een leuke school. Ook was ik wel blij dat ik eraf was (op 2-9-1948: dit staat vermeld in het stamboek van de L.F. Duynmaer van Twistschool 1927-1957). Met het uitzwaaien van mijn ouders op de Havendijk die wegvoeren had ik nooit problemen." Van haar schooltijd heeft Marie nog 3 schriften bewaard: versjes, taal en rekenen. Zij is anderhalf jaar in de kost geweest bij mejuffrouw Catrien Koppers. Daarna kwam Marie als 9½ jarige bij haar Opoe, weduwe van de Belt, te wonen aan de Nieuwe Sluis. Eigenlijk fungeerde ze daar ook als hulp voor haar Opoe. In de zomer van '48 ging Marie van school.

Marie Schaart ging vanaf 1942 naar de Schippersschool. Zij vond het zwaar om van boord te moeten gaan: "Moeder kon me niet missen. Ik hielp haar met de tweeling die begin november 1939 geboren was. Moeder gaf de ene baby de fles en ik de andere. Ik waste netjes af." Over de kost- en schooltijd vertelt ze: "Bij kostjuffrouw Koppers werd je in een teil gewassen in de kelder en om je af te spoelen gooidde zij een steelpannetje water (dit water kwam uit de regenton) over je heen. Voor het inzepen kreeg je een Sunlight zeepblokje en soms groene zeep om je haren te wassen. Ik miste mijn vader en moeder. Het was ook nog eens oorlogstijd. Iedere dag moesten we vanaf de 3e klas drie keer van het Buitenkwartier naar de school in de Nieuwe Sluis heen- en teruglopen. Je kreeg les van half 9 tot 12, van half 2 tot half 4 en van half 5 tot half 6. De 1e en 2e klassers hadden alleen tot half 4 les. De lessen werden veel te vlug gegeven. Ik kon het daardoor niet goed volgen. We gingen vaak slootje springen: achter de school waren allemaal weilanden. Ik kreeg les van Meester Laansma die in de Weijsberg woonde." Toen Marie Schaart in december '46 van school ging, ontving zij een getuigschrift wat bij haar aan de muur een mooie plek heeft gekregen.

Oorlogsherinneringen

Marie Troost vertelt dat ze in de oorlogstijd gehoord had dat er werd geschoten. Ook weet zij nog als de dag van gisteren dat meneer Korporaal door een kogel dodelijk was getroffen. Zij zat op de schoot van haar moeder op haar 10e verjaardag bij Opoe in huis, toen dat bericht verteld werd. Marie Schaart herinnert zich dat ze op de Havenkade liep en zag dat vliegtuigen boven Genemuiden aan het schieten waren. Verder weet ze dat er een brand was waar veel mensen overstuur van waren.

Getuigschrift uit 1946

Andere Marie vult aan dat er iemand met een sigaret in zijn handen in de buurt kwam van het schip 'Pinkster', dat met gevaarlijke lading aan de Buisbankade lag: met één klap vloog alles in brand! De mensen waren er gelukkig wel goed afgekomen.

Tjalk van de Fam. Troost aan de Nieuwe Sluis

Marie Troost ziet nog voor haar dat zij met de tjalk van haar ouders die bij Opoe lag moesten vertrekken voor het brandgevaar: door de Staphorstersluis bij de Weijsberg naar de Vleugel. Het Kosterplein (ook op foto) bezit nog de put met treden waar men toen de luiers spoelde.

Na de schoolperiode

Marie Muurling-Schaart: "In principe kwam je weer aan boord bij familie. In onze tijd zijn veel mannen ook weer schipper geworden. Sommige schipperskinderen hadden met 14 jaar al een betrekking voor dag en nacht. Als de ene broer van school ging, dan ging de oudere broer naar de kustvaart of naar een binnenvaartschipper. Enkele jongens en meisjes studeerden door aan de plaatselijke ULO aan het Kleine Lageland of in Zwolle. Je moest dat natuurlijk wel kunnen betalen."

Marie Troost is tot aan de dood van haar Opoe bij haar gebleven: "Daarna kwam ik weer aan boord bij mijn ouders. Moeder werd depressief. Ondertussen had ik een baan bij Ds. Hekman in de Kerkstraat gevonden. Dirk, mijn latere echtgenoot, stond te wachten om mij te helpen om definitief van boord te gaan. Dat ging zonder overleg met mijn ouders: dat deed ik gewoon. Ik verdiende 10 gulden in de week. Later werkte ik bij juf Smit in de Arembergerstraat, waar ik 9 gulden verdiende en 's middags vrij was. Hierna kwam ik aan het werk in het Binnengasthuis in Amsterdam. Dirk had daar een baan als timmerman in een fabriek en zat bij een tante in de kost. In 1956 zijn we in Zwartsluis in ondertrouw gegaan. Wij trokken bij mijn schoonouders in, omdat er nog geen huis vrij was toen we op 26 april 1957 trouwden. Henk is daar geboren." Marie Schaart kwam ook terug aan boord. "In een lange strenge winter lagen we weken vast in Harlingen. Vader kreeg griep in zijn hoofd. Het was een zware, arme tijd. Ik ging daar naar een avondschool en kreeg naailessen. Ik ben tot mijn 17e aan boord gebleven. Toen kwam ik aan het werk in Apeldoorn, in de huishouding van een rusthuis voor rijke ouderen, het 'Talmahem'. Ik woonde intern in de Loolaan met 7 meisjes. Ik weet nog goed dat ik voor het eerst

naar de film ging: 'Carnaval in Texas'. Ik heb nog in hetzelfde Binnengasthuis als Marie gewoond. Omdat moeder trombose benen had en de tweeling graag van boord wilde gaan om te werken, ben ik weer aan boord gekomen." Daar kwam op een dag de post met een bijzondere brief voor haar. Wim, haar latere echtgenoot, wilde graag kennis met Marie maken. In Apeldoorn heeft Marie belijdenis gedaan bij Ds. De Vries en in 1958 zijn Wim en Marie in Zwartsluis getrouwd door Ds. Kramer.

Het schip de 'Onderneming'

Samen stapten ze aan boord van het schip, de 'Onderneming', waarop ze samen 15 jaar gewerkt hebben. Marja, Cor, Gea en JanWillem zijn aan boord geboren, Elly aan de wal.

Terugblik

Het was best een nuchtere tijd. Er werd niet over dingen gesproken. Als kinderen moest je je mond houden en je armen over elkaar. Schippers trekken naar elkaar toe. Ook vanuit het buitenland komen ze op belangrijke gebeurtenissen samen. Vroeger wachtte je soms wel 3 weken op de beurs tot je een vracht had, het was een onzeker, onrustig bestaan. In de haven hielp je elkaar met problemen. Niemand van Marie Troost haar familie kon zwemmen. Op 48 jarige leeftijd heeft ze haar zwemdiploma gehaald! Bij Marie Schaart kon vader zwemmen en hij leerde het de kinderen via een touw aan de vaarboom.

Over hun bijzondere leven zeggen zij als afsluiting:

Marie Mooiweer-Troost: "Ik ben blij dat ik die armoedige tijd heb meegemaakt; het was gewoon zo."

Marie Muurling-Schaart: "Als kind droeg je veel verantwoordelijkheid op het schip. Je moest meehelpen met zeilen en zwaarden omhoog trekken. Ook heb ik nog in een 'zeel' het schip voort moeten trekken."

Het geheim van beider fitheid zit 'm misschien wel in het lopen van de kostschool naar de Schippersschool en terug, zeggen ze met een lach. In hun humor ook!

Afke Oosterhaven

Een “bijzonder gewoon” verhaal van mevrouw Janny de Vries-van Vels

Hoe “bijzonder” kan een “gewoon” leven zijn? Mevr. De Vries (Janny) 92 jaar, vertelt haar verhaal vanuit haar stoel in Zorgcentrum de Schans. Zij wordt geflankeerd door haar dochter Fenna. En ook fladdert er nog een achterkleindochter binnen die graag luistert naar de verhalen van haar overgrootmoeder.

Kerstkind

Het leven van Janny begon al bijzonder, want zij kwam in het R.K. ziekenhuis in Zwolle ter wereld op eerste Kerstdag 25 dec. 1926. In die tijd waren de nonnen de “zusters”. En omdat Janny op eerste kerstdag geboren was, vroegen de nonnen aan haar moeder of zij kerstkind mocht zijn en gewiegd mocht worden.

Het ouderlijk huis van Janny stond oorspronkelijk in Blokzijl, maar toen zij 4 jaar was verhuisde het gezin naar Zwartsluis. Haar vader werkte bij de post. In die tijd (jaren '30) reed er nog een tram tussen Zwolle en Blokzijl. Het was de gewoonte om in de tram de post te sorteren en dat deed haar vader dan ook. Janny mocht wel eens mee en vond het prachtig om die rit in te tram te maken en haar vader aan het werk te zien.

Behalve sorteren, bezorgde haar vader ook de post aan huis en dat was een stevige klus, want behalve dat de post in Zwartsluis rond gebracht moest worden, fietste hij ook door weer en wind naar de buitengebieden zoals de dorpen de Velde, Zwartewatersklooster en Baarlo.

Eenmaal in Baarlo werden hij en zijn fiets in een roeiboot geladen en overgezet naar Zegelenberg door Cornelis Nijboer. Cornelis had een boerderij in Baarlo

en runde deze met een broer en zus. Als het streng vroom dan durfde haar vader wel met de fiets “het water” over te steken.

Het gezin van Janny woonde aan de Hasselterdijk. Het was een heel gezellige buurt. Janny noemt wat families op: fam. de Goede, fam. Wessemsius, Boukje Wildschut, zij had een kruidenierswinkeltje.

Dan was er het schuurtje van v.d. Woude, daar werden geiten in gehouden.

De boerderij van Willem v.d. Horst, fam. Friessen, fam. Kobus v. Veen.

Kobus was behalve postbode ook kolenhandelaar.

Dhr. Ottink, fam. v. Vels, fam. Soek, en het schuurtje van Harm Schoonewelle.

Harm had de bijnaam Harm de Prame en bewaarde in het schuurtje zijn visnetten. Ook de fam. Mouwe, dames Koppers, Riek Jongman, hij was mattenmaker, fam. Mannus Post en in het laatste huisje woonden Jan en Trijn Vos, broer en zus.

Janny wil nog iets kwijt over Harm Schoonewelle. Harm was ook dorpsomroeper, en in de winter (toen waren de winters nog strenger) ging hij met z'n fiets die voorzien was van een grote bel rond roepen; “de burgemeester van Zwartsluis maakt bekend dat het ijs nog onbetrouwbaar is”. En ook kon je zijn stem de volgende belangrijke mededeling horen galmen: “hedenmiddag vrijbankvlees (dat was vlees van een noodslachting) in de garage van de gemeente aan de Baanstraat (nu de winkel van de groentemannen)

Verhuizing naar Zwartsluis

Toen Janny met haar ouders naar Zwartsluis verhuisde, ging zij naar de bewaarschool aan het Singel. Samen met meerdere kinderen van de Nieuwe Sluis werd zij voor een dubbeltje in de week daar naar toegebracht en opgehaald door Lena Driezen. Janny herinnert zich nog de naam van de juf die zij toen had: juffrouw Wijtzes.

Janny heeft zelfs nog een foto van het bewaarschoolklasje (1930) waar zij inzate en ze weet nog alle namen van de kinderen.

Janny heeft 7 klassen lagere school gehad en een paar weken de 8ste klas, want je moest 12 jaar en 8 maanden zijn om naar de huishoudschool in Meppel te gaan.

Tweede wereldoorlog

Janny heeft nog een paar weken op de huishoudschool in Meppel gezeten, maar toen begon de tweede wereldoorlog en die gooide roet in het eten. Zij kon niet meer naar Meppel naar school, want de Kolksluisbrug en de kleine brug aan de Hasselterdijk werden opgeblazen door de Nederlanders om de

Duitsers te beletten verder te trekken. Dat opblazen van de kleine brug aan de Hasselterdijk hield voor het gezin van Janny in dat ze geëvacueerd werden naar een gezin in Nieuwe Sluis. Gelukkig was de Nieuwe Sluis heel goed voorzien van winkeltjes en hoefde men eigenlijk voor eten en drinken niet naar Zwartsluis zelf.

Omdat Janny niet meer naar school kon, is zij gaan werken in winkeltjes en bij mensen thuis. Op een dag werd het nog heel spannend voor Janny, omdat zij meisjes die op de fiets naar Friesland waren om voedsel te halen, wilde helpen. De Duitsers hadden gezegd dat de meisjes niet verder mochten en terug moesten keren. Janny had toen de fietsen van die meisjes in de winkel van de slagerij gezet en tegen hen verteld hoe zij via een andere weg naar Friesland konden rijden. Helaas hadden de Duitsers het door en werden de meisjes onherroepelijk weggestuurd.

Dit incident had voor Janny toch nog gevolgen. Zij werd ontboden in het kantoor van de Duitsers waar zij door elkaar gerammeld werd en beschuldigd van mensen smokkel.

De ouders van Janny waren hier ook zo van geschrokken dat besloten werd dat Janny maar naar opoe in Kuinre moest vertrekken om even uit beeld van de Duitsers te zijn. Maar dat duurde niet zo lang want Janny had erge heimwee naar haar ouders en zusje.

De oorlog verliep in Zwartsluis – relatief gezien – vrij rustig, maar Janny weet nog wel dat er Joodse mensen op zondag door de straten wandelden en dat deze mensen in eens weg waren. Maar daar werd binnen de gemeenschap niet over gesproken.

De vader van Janny kon zijn werk als postbode tijdens de oorlog blijven doen en het gezin heeft gelukkig geen armoede of honger gekend. Zij hielpen zelfs mensen die om voedsel kwamen.

Periode na de oorlog

Janny ontmoette in de oorlog haar man Johan de Vries, een schippersjongen. Zij begint helemaal te glunderen als zij nog aan die ontmoeting terugdenkt en weet het nog precies. Een andere jongen (Rein) bracht Janny naar huis (ze hadden geen verking) en achter zich hoorden zij voetstappen. Janny keek om en daar liep Johan. Zij had hem al wel eens gezien, want Johan was een Sluzziger. Johan stapte kordaat op Rein af en zei *“ga jje maar naar huus, ik breng Janny wel thuus”*
En zo is het gekomen.

Het gezin van Johan voer met een tjalk “De Hoop Zwartsluis” van Nieuw-Amsterdam in Drenthe naar Alsmeer in Noord-Holland. Zij vervoerden turf voor de bakkerijen in Aalsmeer. De bakkers stookten daar hun ovens mee. Janny en Johan trouwden in 1946 en in 1947 werd dochter Greja geboren. De eerste jaren bleef Janny thuis wonen omdat Johan op de tjalk van zijn ouders voer met een hoop broers en zussen. Er was te weinig plaats aan boord voor Janny en hun dochter Greja. Het werd een weekend huwelijk.

Totdat Johan een kleine sleepboot kon kopen en die kreeg natuurlijk de naam “Greja”. Het leven aan boord van een sleper was niet zo comfortabel voor een baby, dus werd besloten dat dochter Greja aan de wal zou blijven bij de ouders van Janny, opa en oma van Vels. Met 4 jaar mocht je immers ook naar de “bewaarschool”. En de kleine Greja ging naar dezelfde bewaarschool als haar moeder.

Na 5 jaar werd Fenna geboren aan de Hasselterdijk, maar na enkele weken ging moeder Janny nu wel samen met de kleine Fenna aan boord van hun nieuwe grotere sleper “de Hendrika”. Nu was er gelukkig plaats genoeg. Moeder Janny vond varen geweldig en heeft zelfs haar Rijnpatent gehaald.. Ze voeren naar België en Duitsland met schepen “op sleep”. Deze boten hadden zelf geen motor, en dus werd de hulp ingeroepen van de sleepboot Hendrika.

Toen Fenna 4 jaar werd, gingen Janny en zij ook voorgoed aan de wal wonen.

In eerste instantie kwam zij ook bij opa en oma van Vels aan de Hasselterdijk te wonen. Bij opa en oma van Vels woonde ook de moeder van oma van Vels, de grootmoeder van Janny. De grootmoeder is 100 jaar geworden. Toen dochter Greja trouwde met Lubbert ten Hapel uit Blokzijl kwamen zij en haar man ook in wonen bij opa en oma van Vels. Het was een hele drukte, maar Janny herinnert zich die tijd als “altijd gezellig en in goede harmonie”.

Inmiddels werden er in de Beatrixstraat (1956) huizen gebouwd, waarvan het gezin van Janny een huis toegewezen kreeg nr.15. En daar werd het gezin bekrond met nog een derde dochter Trudy.

De tijd en de vooruitgang stonden niet stil en steeds meer schepen lieten een motor in bouwen. Hierdoor werd het sleepwerk voor vader Johan steeds minder. En Johan besloot om ander werk te gaan doen. Hij ging varen bij de gebr. Visscher (de Pieten) in Genemuiden op de Pietebboot. In eerste instantie werd de boot gebruikt om mee te werken aan de inpoldering van Oostelijke

Flevoland en toen de Deltawerken begonnen werd de boot ingezet in Zeeland. Dit had tot gevolg dat Johan door de week in Zeeland was. Daar bracht Johan het "werkvolk" vanuit hun woonplaatsen naar de werkplek en de baggermolens. Johan ging dan op maandagmorgen met de eerste bus naar Zwolle en verder met de trein naar Zeeland. Op vrijdagavond kwam Johan weer thuis, maar soms was hij wel 3 weken van huis, want dan had hij "wacht".

Johan heeft wel ooit een engeltje op zijn schouder gehad. Op 8 januari 1962 was hij al vroeg op het station in Zwolle en kon hij de trein naar Zeeland nog net halen. Normaal nam hij een trein later. Johan heeft heel veel geluk gehad dat hij die eerdere trein genomen heeft, want de trein die daarna vertrok botste bij Harmelen frontaal op een andere trein. Er vielen 93 doden bij dat treinongeluk.

Toen het werk in Zeeland klaar was, was er meteen weer ander werk aan de dijken in de Flevopolder (Lelystad). Maar ook daar eindigde het werk.

Periode pont Zwartsluis – Genemuiden

Gelukkig vroeg de directeur Hesselink van de Noord-Westhoek of Johan bemanningslid wilde worden op de pont van Zwartsluis naar Genemuiden. Johan had alle benodigde papieren om dat te kunnen doen en greep deze mogelijkheid met beide handen aan. Nu vaart de pont niet meer 's nachts, maar toen nog wel en werden er nachtdiensten gedraaid. Bij de pont was een veerhuis en daar sliep de bemanning. Als men 's nachts over wilde steken, moest men op een bel duwen om kenbaar te maken dat er overgevaaren moest worden. Johan heeft dat werk nog 10 jaar met veel plezier gedaan.

Helaas op 59 jarige leeftijd werd Johan afgekeurd vanwege ernstige longproblemen. Maar eenmaal thuis ontdekte Johan een andere hobby. Hij bouwde de tjalk "de Hoop" op schaal na. En dat niet een keer maar 16 grote modellen en 3 kleine modellen. Alles ontwierp Johan zelf.

Dus geen bouwpakketten maar alles werd met de hand zelf op schaal ontworpen en met een eindeloos geduld tot in details uitgewerkt. De zeilen maakte hij op schaal van kranten zodat dochter Fenna de zeilen van katoen na kon maken voor de scheepjes. Schitterende voorbeelden van een ongekend talent voor houtbewerking.

Varen is altijd een rol blijven spelen in hun leven. Janny en haar man hebben nog jaren gevaren met een Lauwersmeerkruiser, de Ex Undis (Uit de Golven) door Friesland en het IJsselmeer.

Op een goed moment zijn Johan en Janny naar een aanleunwoning aan de Baanstraat, de Singelhof, verhuisd. 11 jaar geleden is Johan op 89 jarige leeftijd overleden. En Janny woont pas sinds 2018 in de Schans. Het bijzondere toeval wil dat Janny precies in dezelfde kamer woont als waar haar schoonmoeder gewoond heeft. Alleen zijn er nu van twee kamers een gemaakt. Janny heeft het prima naar haar zin in de Schans waar zij zich omringd weet door haar dochters, schoonzonen en klein- en achterkleinkinderen die haar veel mantelzorg en liefde geven.

Scheepsmodel van de Tjalk de Hoop

En 2 scheepsmodellen van de Tjalk de Hoop, die zo liefdevol door haar man gemaakt zijn, staan duidelijk in haar vizier. En als zij daar naar kijkt komt er een bijzondere glimlach op haar gezicht.

Voor dit verhaal Gerda Klokke

Op de middenposter volgende pagina's: Foto van de Bewaarschool ca. 1932

1. Femmie Visscher,	12. Catrien Appelo,	23. N.N.
2. Harmke Visscher,	13. Jo Kiers,	24. N.N.
3. Anneke Blei,	14. Auke Venema,	25. Thijs de Graaf,
4. Wimmie van Dijk,	15. Mientje Schoonewelle,	26. Johan Elbers,
5. N.N.,	16. Grietje Bosman,	27. Janny van Vels,
6. Dora Batteram,	17. Arnold Schraa,	28. Lammy Corporaal,
7. Geert Schoonewelle,	18. .... Booi,	29. Juffrouw Visscher,
8. Jopie Moorman,	19. Roelof van de Velde,	30. Juffrouw Wijtzes,
9. Lammy Strating,	20. Andries Veenstra,	31. Juffrouw Schaart.
10. Marrie Estié,	21. Alie Kuiper,	
11. Jelt Tulp,	22. Alie Schraa,	

Christelijke bewaarschool, 1932. De namen van de kinderen vindt u op de vorige pagina.

1

2

3

4

5

6

11

7

12

8

29

13

23

14

24

9

19

30

10

25

15

20

31

21

26

16

27

22

28

Omstreeks de eeuwwisseling verscheen een gedicht:

Het

van Zwartsluis

L is het Lageland, hetzij groot, hetzij klein

Als Filips II, koning van Spanje en heer der Nederlanden, naar Spanje vertrekt, stelt hij in 1561 tot stadhouder der vier noordelijke gewesten aan de Johan de Ligne, graaf van Aremberg. (Hij sneuvelde in de Slag bij Heiligerlee in 1568) Deze graaf zag het belang van een goede verbinding tussen Friesland en de overige gewesten en gaf daarom opdracht een kanaal te graven dat daartoe zou kunnen dienen. Hij financierde de onderneming zelf.

Terecht draagt dit water nog steeds zijn naam: Arembergergracht. Het verschil in waterstand maakte de bouw van een sluisje noodzakelijk bij de uitmonding in het Zwartewater. In 1828 werd deze sluis vergroot. Een steen in de sluismuur vermeldt dat Wilhelmus van Setten de eerste steen legde. De sluis was in bezit van aandeelhouders, participanten genoemd. Uiteraard ontstond hier een bebouwing op dit drukke punt en hier moeten we de oorsprong zoeken van het Grote en het Kleine Lageland, zo genoemd vanwege de lage ligging ten opzichte van de dijk.

Over de Wetering, die achter het Buitenkwartier liep en aan de overzijde van de gracht bij het Westeinde verder stroomde, waren aardige bruggetjes. Op de plaats van de villa "t Lageland", voormalig bewoond door onder andere de familie Buisman, was vroeger de bakkerij van Osterkamp. In het monumentale pand ernaast (eens de Hervormde pastorie) woonde destijds de houthandelaar Van Ankum. Het huis, tegenwoordig bewoond door de familie Wieling (nr. 15) was de ambtswoning van burgemeester Erkelens, die in de geschiedenis van Zwartsluis wel het meest bekend zal blijven door het feit dat hij, uiteraard met toestemming van de raad, een

prachtige zilveren bokaal dat een geschenk van de Drost van Vollenhove was (1678) voor f 1200,00 aan een kunst koper te Amsterdam verkocht. Natuurlijk waren er ook verscheidene winkels. We noemen o.a. C. Siebert, die ook vervener was. Wed. Fransen en een café van Hollander, daar waar nu Kuipers woont.

De kapitale boerderij van Addink was oorspronkelijk een houthandel van Ritte, die bij een faillissement aannemer Fransen meesleurde. Achter de woningen waren grote tuinen met een sloot, waarnaast het zogenaamde 'Dievenpattien' liep. Aan dit pad stond ook een kerkje van de Afscheidenen van 1835. Het werd later een tabaksfabriekje, daarna een veestal, tot het werd afgebroken. Er stonden nog een paar huisjes, in de volksmond 'Zeven Allee-tjes' genoemd.

Ook is er dan nog 'Over 't Vonder'.

Het Kleine Lageland had duidelijk wat minder allure. Toch was er vroeger veel bedrijvigheid. Eens was er een scheepswerf van Prins, later een houtzagerij van Appelo.

Daarna werd dat een stalling voor caravans. Veel Sluuzigers zullen zich nog het werfje van Broek herinneren aan het einde van wat nu de Arembergerstraat is.

Ongeveer waar nu de open ruimte is, stond vroeger een vluchtkerkje van de Doopsgezinde Gemeente. Het was gebouwd in 1692. Het poortje dat toegang verleende droeg het opschrift: 'Door dees enge poort, Gaat men tot des

Het Groot Lageland

Heeren Woord! In 1842 werd de nog bestaande kerk in het Buitenkwartier in gebruik genomen. In 1885 werd vóór in het Kleine Lageland een openbare school gebouwd met drie lokalen. Toen deze school bij gebrek aan leerlingen leeg kwam te staan, werd ze door de inmiddels gestichte Christelijke Mavo, in 1921 in gebruik genomen. In de volksmond was dit 'de Fraanse Skoele'. Ze was er gehuisvest tot 1957, toen er nieuw gebouw verrees aan de Kok, De oude school werd later in gebruik genomen als garage door de transportonderneming Marsman.

De toegang tot het Kleine Lageland is thans vrij ruim doordat men in de jaren vijftig de bakkerij van Stam (voorheen Zwiers) heeft weggebroken. Voordien was er een muizengat met een steil 'heugien'.

In het buitenmuseum te Enkhuizen staan enkele vissershuisjes afkomstig uit Zwartsluis. Ze werden behoedzaam afgebroken en in dezelfde staat weer opgebouwd in genoemd museum.

Toen de prinsessenbuurt werd gebouwd verloor het Kleine Lageland zijn 'status aparte', doordat het daarmee een geheel ging vormen.

Over de wonderbaarlijke redding van Annigjen van Raalte en hoe chirurgijn Johan Warneke hiermee eeuwige roem verkreeg

Te Zwartsluis, den 19den Juny 1772, des avonds ten zeven uren, was een kind van anderhalf jaar oud, zynde het dochtertje van Lucas Wichers van Raalte, in de Arenberger graft, waarschynelyk van de waterstoep, in het water gevallen. Het had er ruim een kwartier uurs in gelegen, eer het door Hendrik Jacobsz Muscher, een turfarbeider, daar zonder eenig bewys van leven wierd uitgehaald.

Men zond om den Chirurgyn Johan Philip Warneke, een man, die wel vier maalen met een loffelyken yver zyn konst tot behoud van Drenkelingen, van

verschillenden ouderdom, had aangewend, doch nimmer met een gelukkigen uitslag. Daar verliep wel, ten minsten, een kwartier uurs eer hy by onze Drenkeling kwam, die hy nog in de natte kleeding op de straat aantrof. Het aangezicht was paars en opgezwollen, en geen polsslag te merken.

Hy stelde aanstonds de tabaksklisteerpyp in het werk, en bragt, al blaazende, het kind in huis, en hiermede aanhoudende, liet hy het de natte klederen, voor een goed vuur, van het lyf snyden, droogde het over 't gantsche ligchaam en vooral het hoofd met warme doeken af, bevochtigde dezelve nu eens met warmen brandewyn, dan weder met den *Spir Sal Armon*. Ook blies hy den Lyder in den mond, terwyl hy den neus, of in den neus, terwyl hy den mond toehield, waardoor zich ook uit den mond en neus vry wat slyms ontlaste. Hy wreef vervolgens het ligchaam, by aanhoudendheid, nu eens met warme drooge doeken, dan weder met doeken in warmen brandewyn gedoopt, ook waschte hy, by tusschenpoozen, het geheele ligchaam, maar voornaamelyk den rug en nek.

Dit gestadig beweegen, wasschen, wryven en blaazen, was van een gelukkig gevolg. Men zag, van oogenblik tot oogenblik, de paarsche en doodsche kleur in een natuurlyke en levendige veranderen, en men had ruim een half uur gearbeid, wanneer zich de eerste tekenen van leven opdedden. Het kind begon een flaauw geluid te slaan, nu en dan opende het den mond, wat laater bewoog het den slinker arm, kort daarna het slinker been, eindelyk kreeg het een sterken afgang. Nu verdubbelde men de konstbewerking. Men hield het kind een vluggen zoutgeest onder den neus. Men bestreek de slaapen van het hoofd, ook den nek en rug met den *Spir Sal Armon*. Van tyd tot tyd begon het kind harder te schreijen, maar tevens wierden ook de stuip-trekkingen hoe langs hoe heviger.

Dit omtrent een uur geduurd hebbende, leide men het kind in een warmgemaakt bed, met een warme waterfles aan de voeten, en met warme servetten op de borst, buik, enz. Vervolgens goot men het eenige druppelen *Spir Sal Volat Ol* in witten wyn, met een thee-lepeltje in den mond: eerst slikte het kind met moeite, doch dit ging van tyd tot tyd gemakkelijker. Nu bood de Moeder het de borst, daar het een korte poos gretig gebruik van maakte, doch welhaast weder in hevige stuip-trekkingen verviel, verzeld gaande van misselykheid, weshalven de Chirurgyn het op nieuw sterk bewoog, en de slokdeelen met een pen, in zoete Amandeloly gedoopt, kittelde, waarna het, ten tien uren, wel een bierglas vol slymig water overgaf. Ondanks alle opgevatte hoop verheften, zich de stuip-trekkingen welhaast niet minder dan te vooren; wanneer men nogmaals een braaking zocht te verwekken, waartoe de Moeder by hetzelfde te bed ging leggen, en het sterk bewoog, met zulk een

gunstig gevolg, dat het kind ten twaalf uren nog eens aan het overgeeven geraakte, en hiermede ook alle stuip en zenuwtrekkingen als weggevaagd waren.

Het nu behouden kind nam de borst zonder gulzigheid, geraakte aan het zweeten, en sliep tot des morgens ten vyf uren. Dien dag bleef het sterk aan den afgang, waarschynelyk door de menigvuldig ingeblazen tabaksrook; doch sedert is het volmaakt gezond geweest. De Chirurgyn Warneke heeft de gouden medaille verzocht.

Bron: HISTORIE EN GEDENKSCHRIFTEN VAN DE MAATSCHAPPY TOT REDDING VAN DRENKELINGEN OPGERECHT BINNEN AMSTERDAM MDCCLXVII TWEDE DEEL (1777)

Lucas Wichers van Raalte

Lucas Wichers van Raalte is geboren ca.1720 in Zwartsluis, zoon van Wicher Lucas van Raalte en Hendrikje Derks Brouwer. Lucas is begraven in 1785.

Lucas:

(1) trouwde in 1747 met **Klaasje Derks Mulder** (1747-1750) dochter van Derk Klaasen Mulder en Mergjen Gijsberts IJspeert te Zwartsluis.

(2) trouwde in 1758 met **Lammigjen Roelofs** (1745-1786) van Ambt Vollenhove.

Kinderen van Lucas en Klaasje:

1	Hendrik	1747-1749
2	Hendrikjen	1748-1749
3	Margje	1749-?
4	Hendrikje	1750-1753

Kinderen van Lucas en Lammigjen:

5	Hendrikjen	1758-1758	
6	Hendrikjen	1760-1778	
7	Beertien	1762-1840	(X Theunis Wolderts Estië) (X Jan Meinen van der Hoek)
8	Wicher	1764-1831	(X Geertje Goosens Bouwmeester)
9	Nn	1767-1767	
10	Roelof	1768-1827	(X Trijntje Kerst Oosterwijk)
11	Annigjen*	1771-1840	(X Jan Jans Prins)

* de drenkeling

Alle Elbers

Herinneringen van Gerrit Jan Witvoet

Gerrit Jan Witvoet (mijn oudoom) werd geboren op 29 januari 1888 te Zwartsluis. Zijn ouders waren Johannes Witvoet en Pieterke Beunk. Gerrit Jan was de zevende van 12 kinderen. Na de lagere school bezocht hij van zijn 12e tot zijn 14e jaar de Franse School. Daarna heeft hij tien jaar bij zijn vader in de zaak gewerkt als barbier en kapper. In de avonduren volgde hij de opleiding tot onderwijzer in Meppel. Na twee jaar rondde hij met succes deze opleiding af en moest toen nog een half jaar een praktische opleiding in Vollenhove volgen. Wij zouden dit een stage noemen. Hij kreeg daarna een benoeming als onderwijzer in Zwartsluis, waar hij 5½ jaar gewerkt heeft. In 1920 kreeg hij een benoeming in het toenmalige Watergraafsmeer (Amsterdam) aan een MULO school en is daar in functie gebleven tot zijn 60e jaar. Daarnaast was hij actief op allerlei terreinen. Zo richtte hij in 1931 Instituut INAVO in Amsterdam op.

In de loop der jaren heeft Gerrit Jan Witvoet veel herinneringen over zijn jeugd in Zwartsluis opgetekend. Vooral de laatste jaren van zijn leven tot zijn overlijden in 1979 is hij daar actief mee bezig geweest. Eigenlijk waren deze jeugtherinneringen bedoeld voor zijn kleinkinderen. Ik heb ze daarom enigszins bewerkt en soms aangevuld.

Gerrit Sintemaartensdijk

Geschiedenisles van opa Witvoet voor zijn kleinkinderen

In het gemeentehuis van Zwartsluis hangt een groot schilderij met het onderschrift "Swartesluys anno 1645" en dat was dus drie jaar voor de Vrede van Munster, die een einde maakte aan de 80-jarige oorlog (1568-1648).

Eindelijk was toen het Spaanse juk afgeworpen en was ons land een vrijstaat.

Van dit schilderij hangt er een mooie en duidelijke foto in mijn studeerkamer. (Dit schilderij is thans in De Sluispoort te bewonderen). Duidelijk zichtbaar is de toren van de Hervormde Kerk. Rechts, zowat ter hoogte van waar thans de fabriek van Buisman staat zien jullie een kleine ophaalbrug en links een windmolen, waarschijnlijk een watermolen. Langs het bebouwde gedeelte stroomt het Zwartewater, maar de loop van het Zwartewater is anders geweest dan nu. Het water stond toen tegen de dijk. Wat nu Havendijk is met het land daarnaast was vóór de aanleg van de grote kolksluis rietland en in het verlengde daarvan "de vlakke".

Gerrit Jan Witvoet met vrouw en dochter.

Zwartsluis was in de 80-jarige oorlog geheel aangelegd als vesting. Doordat in die tijd Zwartsluis geheel door water was omgeven, lag deze vesting behoorlijk gunstig. Namen herinneren nog aan die tijd. Het gedeelte van Zwartsluis dat binnen de gracht lag heette De Schans en het gedeelte naast de grote kolksluis werd Achter de Wal genoemd. Achter hotel Roskam was voor de komst van de tram in 1914 nog een stuk muur zichtbaar. Dit was een overblijfsel van een gedeelte dat Bolwerk genoemd werd en geheel door een gracht

Vesting Swartsluis, geschilderd door Ysaac Glas, 1685

werd omgeven. Nog heet het deel dat buiten de vesting lag Het Buitenkwartier. Het Buitenkwartier was eigenlijk de bebouwing van de dijk naar Genemuiden. Er waren vroeger vrij veel kleine winkels in het Buitenkwartier. Van 1914 tot 1934 reed een trammetje van Blokzijl naar Zwolle door de smalle lintbebouwing met alle problemen van dien.

Toen de nieuwe ambtswoning voor burgemeester Van Eck werd gebouwd, vooraan de Zomerdijk, werd het gedeelte van de gracht dat toen Het Metse-laarsgat heette, gedempt tot waar de Zomerdijk begint. Met die gracht is een klein, maar mooi stukje Zwartsluis van de kaart geveegd.

Van Zwartsluis voor de 80-jarige oorlog is mij niet zo veel bekend. Doordat de plaats omgeven was door een rijk viswater, zullen er allicht heel wat vissers in deze wateren een bestaan gevonden hebben.

In het begin van de 20e eeuw was er in de richting van Hasselt naar Zwartsluis ook nog een tolhek. Een tolhek is een hek dat de weg versperde, zodat men tol kon vragen voor de doortocht. De buurtschappen Zwartewatersklooster en De Velde behoorden tot lang na de Reformatie tot de stad Hasselt. De Reformatie was het zestiende-eeuwse schisma binnen het westerse christendom, dat ingezet werd door Maarten Luther, Johannes Calvijn en andere vroege protestanten en duurde van 1517 – 1648. Het klooster daar heette officieel Het Zwartewatersklooster van Hasselt. Dit blijkt trouwens ook uit de plaats waar het voormalige tolhek gestaan heeft. Het Zwartewatersklooster is trouwens gesticht in het jaar 1233 door bisschop Willebrand van Utrecht. Het mocht 20 zusters opnemen die zich aan strenge regels moesten onderwerpen. Deze strenge regels zijn de aanleiding geweest dat er tweemaal een uittocht heeft plaatsgevonden, eenmaal naar een klooster in Hattem en eenmaal naar een klooster in Raalte. Deze laatste groep ging echter in 1393 weer terug naar het Zwartewatersklooster. Na de Reformatie kwamen de bezittingen van dit klooster in handen van de Ridderschap.

Plattegrond Swartsluis, kaart van Blaeu, 1649

De familie Tobias en Zwartsluis

Het landgoed Arnichem

De buitenplaats Arnichem, gelegen in de buurtschap Haerst langs de Vecht, kwam in 1798 in handen van de familie Tobias. Zij zouden het landgoed ruim 125 jaar bezitten en zijn verantwoordelijk voor het huidige uiterlijk van het monumentale huis en de groene omgeving. Het patriciërsgezicht was al eeuwenlang nauw met Zwolle verbonden. Vertegenwoordigers van de familie maakten in de zeventiende en achttiende eeuw vrijwel ononderbroken deel uit van het stadsbestuur en bekleedden tal van overheidsambten. Ze waren ook allesbehalve onbemiddeld. Op de lijst van rijkste Zwollenaren steeg de familie van de negenentwintigste plaats in 1675 naar de twintigste in 1758. Behalve investeringen in landbezit in de nabije omgeving was een andere belangrijke bron van inkomsten het verstrekken van kredieten aan particulieren. Maar de Tobiassen waren eveneens actief als ondernemers en kooplieden. Dat was niet ongebruikelijk, want veel leden van de Zwolse bovenlaag hielden zich naast hun bestuurlijke functies ook bezig met een waaier aan zakelijke activiteiten. De familie Tobias was vanouds sterk verweven met de handel in hout, dat vooral uit het Duitse achterland werd aangevoerd. Behalve met de verkoop van de bomen zelf viel ook met de vervaardiging van halffabricaten, zoals gezaagde planken en balken, veel geld te verdienen.¹

De eerste eigenaar van de buitenplaats paste geheel in de familietraditie. Herman Antonie, die op 11 juli 1751 geboren was als kind van Joan Hendrik Tobias en Magdalena Jacoba Scriverius, had de voor een regentenzoon gebruikelijke opleiding genoten. Eerst bezocht hij de Latijnse school in Zwolle, waarna hij rechten ging studeren in Groningen en Leiden. Na zijn promotie in 1772 keerde hij terug naar Zwolle. Zes jaar later volgde hij zijn vader op als stadssecretaris. Deze vooraanstaande ambtenaar, die achter de schermen veel invloed uitoefende, hield kantoor in het raadhuis en was aanwezig bij alle rechtszittingen, vergaderingen en andere besognes van de magistrat. Herman trouwde in 1779, 28 jaar oud, in gemeenschap van goederen met Catharina Thomassen à Thuessink. Zij zou later Arnichem van haar ouders erven.

¹ Zie voor genealogische en andere gegevens over de familie Tobias: B.B. Ester, *Het Zwolse geslacht Tobias 1575-1925* (Zwolle 2002 - bib. HCO).

Een fluwelen revolutie

De komst van de Bataafse Republiek bleef niet zonder gevolgen voor de loopbaan van Herman. Eind januari 1795 bereikten de Fransen Overijssel, waar ze als bevrijders werden ingehaald. Overal ruimden prinsgezinde bestuurders zonder bloedvergieten het veld voor tegenstanders van het stadhouderlijk bewind. In Zwolle vond eveneens een 'fluwelen revolutie' plaats. Een Comité Revolutionair van vijftien personen eiste op 30 januari een spoedbijeenkomst van schepenen, raden en meentelieden. Intussen bezetten burgers met geweren in de aanslag de omgeving van het stadhuis. Op deze historische dag werden de colleges van magistraat en meente uit naam van het *Zwolsche Volk* naar huis gestuurd, waardoor aan de eeuwenoude stedelijke bestuursstructuur opeens een einde kwam. Het comité benoemde zestien Provisionele Representanten, die in afwachting van nieuwe verkiezingen de regering twee maanden zouden waarnemen. Hun aantreden werd door de op het Grote Kerkplein samengestroomde bevolking met luid gejuich begroet. Voor de na de omwenteling eveneens vacante post van secretaris werden twee personen aanbevolen, onder wie de zittende functionaris. Een roedendrager of stadsbode bracht Herman Antonie Tobias hiervan op de hoogte, maar hij antwoordde dat hij 'om bijzondere redenen' voor de eer bedankte.²

Herman dankte zijn voordracht vermoedelijk aan het gegeven dat hij patriotische sympathieën had gehad. Toch gaf hij er onder de nieuwe bestuurlijke omstandigheden de voorkeur aan zijn baan op te geven. Voor het geld hoefde hij het sowieso niet te doen, terwijl hij het wellicht ook niet eens was met de radicale denkbeelden van de nieuwe machthebbers. Zijn behoudende opstelling bleek in januari 1796, toen zijn naam als enigste in Zwolle prijkte op een landelijke *Lijst der Burgers* die tegen het bijeenroepen van een Nationale Conventie waren. Deze vergadering in Den Haag zou onder meer een nieuwe grondwet en tal van andere hervormingen moeten doorvoeren. Deze houding kwam Herman op kritiek te staan in een vooruitstrevende Zwolse krant, waarbij hij tegelijk een sneer kreeg uitgedeeld omdat hij in de voetsporen van zijn vader als stadssecretaris was getreden: 'Of dien Burger verwagt, dat door de schoorvoetende Conventie de Erf-Secretariaten voor eeuwig zullen worden afgeschaft, dan of hij een Decreet verwagt waar bij in plaats van Kalk

² Joh. Theunisz, 'De regering van de Provisionele Burger-representanten van Zwolle (30 januari-3 mei 1795)', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 55 (1940), p. 257. Zie ook: J.C. Streng, 'Stemme in staat'. *De bestuurlijke elite in de stadsrepubliek Zwolle 1579-1795* (Hilversum 1997), p. 430-436.

Kalkovens op de Kranerweerd

Alleen al op de Kranerweerd stonden vroeger ca. 20 kalkovens

voortaan met Kley zal moeten worden gemetzeld, is nog een Raadzel; intusschen Heil en beterschap aan den Kalkbrander Tobias! De Kogel is door de Kerk!³

De verwijzing naar kalk refereert aan een door Tobias in het gunstig gelegen Zwartsluis gedreven onderneming, waarin door verhitting in met turf gestookte ovens uit schelpen kalk werd gemaakt. Voor de fabricage van schelpkalk, dat vooral als metselspecie in de bouw werd gebruikt, was veel brandstof nodig. Dat was in Zwartsluis in de vorm van met name uit het Drense achterland massaal aangevoerde turf in grote hoeveelheden voorhanden. De benodigde schelpen werden via de Zuiderzee uit het gewest Holland aangevoerd, waar ze op het strand werden verzameld. Later haalde men ook schelpen uit de Waddenzee. Zwartsluis telde omstreeks 1800 acht kalkbranderijen met in totaal 22 ovens. Het bedrijf van Tobias, dat hij vermoedelijk tegen het einde van de achttiende eeuw aan de Zomerdijk langs het Meppelerdiep had gevestigd, was met zes ovens een van de grootste in het dorp.⁴

³ Th.J. de Vries, *Geschiedenis van Zwolle II* (Zwolle 1961), p. 151.

⁴ Ester, *Het Zwolse geslacht Tobias*, p. 34-35; G.J. van Kolmeschate e.a., *Een groot en deftig dorp. Zwartsluis tot 1800* (Kampen 1991), p. 112.

Een kalkbranderij aan de Zomerdijk

De kalkbranderij werd na het overlijden van Herman Antonie in 1823 ondergebracht in de vennootschap 'Weduwe H.A. Tobias en Zoon'. De betrokken zoon was de ongehuwde Balthasar (1785-1851), die al vanaf 1812 de bedrijfsvoerder was en dat de komende decennia ook zou blijven. De onderneming viel bij de boedelscheiding na de dood van de 'weduwe', Catharina Thomasen a Thuessink, op 22 augustus 1843 toe aan Balthasars broer Willem Tobias. Het bedrijf werd destijds omschreven als 'een kalkfabriek met de daarbij behorende gereedschappen en voorts bestaande uit 6 ovens, 3 leschhuizen, een heerenbehuizinge, twaalf onderscheidene kleine woningen, met daarbij gelegene tuinen en grasgronden, alle staande en gelegen in de gemeente Zwartsluis aan de Zomerdijk'. De waarde was geschat op f 18.000.⁵

De toewijzing aan Willem gebeurde ongetwijfeld met het oog op de toekomst van zijn zoon Joost Peter, die inmiddels ook in de onderneming werkzaam was. Balthasar Tobias bleef zijn jonge neef nog enkele jaren terzijde staan, maar hij vertrok omstreeks 1848 naar Zwolle. Joost Peter was vanaf dat moment de enige directeur. Hij trouwde op 15 augustus 1860, 43 jaar oud,

⁵ HCO, *Notarissen te Zwolle*, inv.nr. 1090, aktenr. 759.

met de twaalf jaar jongere Hermanna Egberdiena Gomarus, die ook stamde uit een oud Zwols geslacht. Het stel betrok het grote herenhuis naast de Staphorstersluis, dat vandaag de dag bekend staat als De Weijsberg. Hier kwamen de twee kinderen van het echtpaar, dochter Alide Françoise Barbara en zoon Willem Cornelis, in respectievelijk 1861 en 1862 ter wereld. Naast zijn ondernemerschap was Joost Peter van 1856-1865 lid van de gemeenteraad van Zwartsluis. Met deze betrokkenheid bij het lokale bestuur trad hij eveneens in de voetsporen van oom Balthasar, die van 1814-1823 schout en burgemeester van Zwartsluis was geweest en later ook als raadslid werd gekozen.

Willem Tobias overleed op 1 september 1867, waarna Joost Peter de kalkbranderij erfde. Het bedrijf was intussen wel wat ingekrompen. In de akte van verdeling uit september 1868 is in plaats van zes nog maar sprake van twee kalkovens. Dit paste wel in een trend, want in heel Nederland verminderde het belang van de kalkbranderij in de loop van de negentiende eeuw. In Zwartsluis was in 1843 al geklaagd over de nadelige gevolgen van de invoer van goedkope buitenlandse steenkalk. Een jaar later richtten kalkbranders uit de regio een adres aan de Tweede Kamer, waarin ze vroegen de importheffing op kalk aanzienlijk te verhogen. Dat was een absolute noodzaak, omdat hun fabrieken onder de heersende omstandigheden te gronde gingen: 'Veel worden of zijn reeds afgebroken, andere staan werkeloos, en dat de meesten dragende worden gehouden, is het uitvloeisel van de hoop, die steeds levendig bleef, op eene betere toekomst.' De winstgevendheid van de bedrijfstak en de vaak sterke wisselingen in het aantal arbeidskrachten hielden ook verband met de turfprijzen. Als die hoog waren, was het branden van kalk niet of nauwelijks lonend en werden de meeste kalkbranderijen gesloten.

Het besluit van Joost Peter om de familieonderneming alleen voort te zetten werd door zijn werknemers met blijdschap begroet, zoals de *Zwolsche Courant* op 18 november 1867 berichtte: 'Door onderscheidene arbeiders, werkzaam aan de kalkovens van den heer Tobias, werd heden avond aan den tegenwoordigen eigenaar, den heer J.P. Tobias alhier, eene serenade bij fakkellicht gebracht, als een blijk hoe ingenomen zij zijn met diens voornemen om deze zaak voor eigen rekening aan te houden en te blijven beheeren.' Hij ging in oktober 1868 wel in zee met een vennoot, de plaatselijke hoofdonderwijzer Jan Albert Smit. In de desbetreffende akte werd het doel van de firma, die nog altijd onder de naam 'Weduwe H. A. Tobias en Zoon' door het leven ging, omschreven als 'het uitoefenen eener Kalkbranderij, den aankoop van grondstoffen en den verkoop van het fabrikaat van dien.' Na zijn zakenpartner

te hebben ingewerkt, trok Joost zich alsnog uit de onderneming terug en liet hij de exploitatie aan Smit over. Hij verhuisde in het najaar van 1869 naar Zwolle, waar hij met zijn gezin eerst ging wonen aan de Beestenmarkt, de huidige Harm Smeengekade, en later naar Arnichem verhuisde. Zijn zoon Willem Cornelis, die in 1925 als zestigjarige vrijgezel plotseling overleed, was de laatste van zijn familie die op Arnichem woonde. Het landgoed werd na zijn dood gekocht door het dominikanenklooster in Zwolle.

De voormalige vennoot van Tobias, Jan Albert Smit, nam het bedrijf in januari 1875 helemaal over. Hij werd nu aangeduid als fabrikant. Zo eindigde de relatie van de familie Tobias met de kalkbranderij.⁶ Joost lijkt er net op tijd te zijn uitgestapt, want van de verder teruglopende rentabiliteit van de bedrijfstak in Zwartsluis getuigt het aantal erin werkzame personen, dat daalde van 210 in 1866 tot 55 in 1871, 22 in 1881 en 9 in 1901. De neergang was onvermijdelijk toen in de bouw cement meer en meer de plaats van kalk overnam. In de jaren dertig van de twintigste eeuw zette men in Zwartsluis definitief een punt achter deze eeuwenoude tak van nijverheid. De laatste tastbare herinnering, een bouwvallige kalkoven met naastgelegen les- of blushuis, is enkele jaren geleden met de grond gelijk gemaakt.⁷

N.B. De inhoud van dit artikel is ontleend aan een boek over de geschiedenis van de buitenplaats Arnichem, dat in het voorjaar van 2018 verschenen is.

Jan ten Hove

⁶ POZC 16-10-1868; *Nederlandsche Staatscourant* 4-2-1875.

⁷ Ester, , *Het Zwolse geslacht Tobias*, p. 34- 35; Van Kolmeschate, 'Een groot en deftig dorp', 117-119; <https://www.entoen.nu/nl/overijssel/salland/zwartewaterland/-kalkovens>.

De **Sluziger Kroniek** is het verenigingsorgaan van de **Historische Vereniging Zwartsluis**. Het verschijnt in de regel driemaal per jaar: in april, september en december. De redactie ontvangt graag kopij voor het blad van of via leden van de vereniging; in te zenden naar het correspondentieadres of het e-mailadres van de vereniging (zie onder).

- Bestuur van de vereniging:** Cees Berens, *voorzitter*
Geke Francoise, *secretaris*
Martin Schuite, *penningmeester*
Jan Schraa, *ledenadministratie*
Thijs Oosterhof, *archiefbeheer*
- Redactie Kroniek:** Geert Doosje, *eindredacteur*
Corina Berens
Geke Francoise
Thijs Oosterhof
- Ereleden:** Z. Dekker-Schurink
J. Ridderinkhof
- Correspondentieadres:** Historische Vereniging Zwartsluis
Handelskade 25
8064 DV Zwartsluis
- Archieflocatie:** Handelskade 2 (aan de Grote Kolksluis;
bezoek op afspraak)
- Email:** info@historiezwartsluis.nl
- Website:** www.historiezwartsluis.nl
- Contributie:** € 15,- per jaar
€ 17,50 per jaar voor buitenleden
- Bankrekening:** IBAN: NL91 SNSB 0940 9022 06
BIC: SNSBNL2A SNS BANK NV
T.n.v. Penningmeester HV Zwartsluis
Tel. nr. Penningmeester 038 3866228

De penningmeester verzoekt u bij het overmaken van de contributie ook uw adresgegevens te vermelden.

Verantwoordelijkheid Kroniek

Aan de artikelen en rubrieken wordt de grootst mogelijke zorg besteed. Door de redactie wordt geen enkele aansprakelijkheid aanvaard omtrent onjuistheden en/of fouten in door derden aangeleverde artikelen. Zij behoudt zich het recht voor artikelen zonder opgave van redenen in te korten of tekstuele wijzigingen aan te brengen.

Het overnemen van welk deel ook van de inhoud van de Kroniek of van foto's is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

